

Orgaan van de „Vereniging Vrienden van de Zaanse Schans”

Verschijnt 4 x per jaar

Redactie: Parkstraat 44, Zaandam

April 1969 No. 29

HET WEESHUIS TE WESTZAAN

Eigenlijk had dit opschrift moeten luiden: het voormalige weeshuis te Westzaan, dat naar de Zaanse Schans is overgebracht. Dit is namelijk het oude: „Algemene Dorps- Weesen Armhuis”, dat achter de kerk van Westzaan stond. We laten dus de beide Doopsgezinde weeshuizen buiten beschouwing.

In de toch vrij omvangrijke literatuur over de Zaanstreek vinden we vrijwel niets over het weeshuis vermeld. De schaarse gegevens berichten ons, dat de bouw ervan berustte op een door de Staten van Holland gegeven octrooi, dat dateert van 16 juli 1668 en dat het weeshuis in 1717 gebouwd werd. Dit prikkelde onze nieuwsgierigheid, want moesten we hieruit afleiden dat er pas in 1717 van het octrooi van 1668 gebruik gemaakt was? Een nader onderzoek leerde dat dit niet het geval geweest is. Er is wel degelijk en waarschijnlijk reeds kort na 1668 een weeshuis gebouwd. Het onderzoek naar het jaar van de bouw kon echter ook niet zo diep gaan, dat dit in alle precisie voor de dag gekomen is. Vast staat alleen dat het er was en dat het er al vroeg was. Misschien stond het op het erf dat door „de gemeente aan den regel van Westzanen” op 27 december 1668 van Cornelis Adryaensz. Broers, oudschepen tot Westzaan, gekocht werd.

We weten wel precies wanneer het afgebroken werd: In het bestek voor de bouw van het latere weeshuis, dat van 17 oktober 1716 dateert, komt in art. 27 de navolgende bepaling voor: „Den aennemer sal noch het oude hujs moeten afbrecken soo ordentelijck als 't doenlick is en daar soo veel heel hout aff soecken als 't doenlijck is”. Bij de afbraak moest dus het vrijkomende materiaal zoveel mogelijk gespaard blijven. Waarschijnlijk moest dat weer dienst doen bij de nieuwbouw.

Een tweede bewijs voor het bestaan van het oudere weeshuis kunnen we putten uit de akte van 4 mei 1690, waarin vastgelegd is dat Neel Cornelis als weesmoeder ontslagen wordt. Twee maanden later wordt het echtpaar Jan Gerritsz. van Gael en Stijntje Gerrits met de verzorging van de weezen belast. Een uitvoerige instructie wordt daartoe opgesteld.

Dat zij „goede voorsorg en opzicht” over de weezen moeten betrachten spreekt wel vanzelf. Dat zij toezicht moeten houden op het spinnen en weven in het werkhuis om de kinderen „met alle neersticheyt in het werck te houden” ligt wat minder voor de hand. De regenten rekenen er op dat de weesouders daarbij geholpen worden door hun twee dochters. Die dochters mogen wel „een stuijver bijverdienen met najen of klaren buitenshuis”, maar dat mag niet ten koste gaan van de huishouding van het weeshuis.

Er was dus bij het weeshuis een werkhuis, waarin de kinderen moesten spinnen en weven. Na de bouw van het nieuwe weeshuis wordt het werkhuis niet meer uitdrukkelijk genoemd. Misschien werd het gevestigd in de nieuwe loods, die Jan Kaat voor *fl.* 136 en 15 stuivers bij het weeshuis moest bouwen; misschien werd het afgeschaft.

Vóór 1668 de wezen bij particulieren

Vóór 1668 werden de weezen bij particulieren uitbesteed. Zij werden zelfs geveild. Voor uitkeringen uit de kas van de weesvaders van bedragen tussen *fl.* 50,— - *fl.* 80,— per jaar, kon men een wees op de veiling machtig worden. In 1668 is men echter tot de conclusie gekomen dat uitbesteding van weezen een kostbare aangelegenheid was, die bovendien veel toezicht vereiste. Vandaar dat besloten werd de weezen in een weeshuis samen te brengen. Of hiervoor een bestaand huis gebruikt werd of dat er een nieuw gebouwd werd op een aangekocht erf, weten we nog niet. In ieder geval was het gebouw in 1716 zo versleten, dat besloten werd een geheel nieuw huis te bouwen. Er werd een uitvoerig bestek gemaakt van 27 artikelen en er werd aangekondigd: „De besteding zal zijn op den 17 oktober 1716 des namiddags ten drie uren prijs.” Een week later spoedden schepenen zich nieuwsgierig „naar bove om te sien wie dat de laagste schrijver (=inschrijver) soude weese.” Dat bleek Jan Dirksz. Kaat te zijn en hem werd het werk gegund voor de som van *fl.* 1147 en 12 stuivers. Het is misschien wel interessant om iets uit de besteksbepalingen over te nemen: Het gebouw moest lang zijn 52½ en breed 24 voet. De oostmuur moest

van steen gemaakt worden. Aan de westkant werd een „luijf” geprojecteerd, zólang het huis was, en breed 10 voet. Waar de deuren en kozijnen moesten komen, dat werd alles nauwkeurig vastgesteld: „een deur om in het best-off voorent te gaan. Noch in dito aan de oostkant om op de slaapkamer te gaan, en dan noch een deur daer besyden aan om in de kelder te gaan.”

De slaapkamer moest 16 voeten lang zijn en voorzien worden van twee bedsteden. Twee wenteltrappen, één in de zuidoost- en één in de zuidwesthoek van het huis, gaven toegang tot de bovenverdiepingen.

Tot afwerking van het geheel moest er ook nog een nieuwe regenbak geheid worden. Sanitaire voorzieningen missen we in het bestek.

Voor een Weeshuis vereist: weesouders

Als men nu denkt dat met de bouw van dit weeshuis de moeilijkheden overwonnen waren, dan klopt dat niet met de werkelijkheid. Het aantrekken van geschikte weesouders bleek een bijna onmogelijke taak. Op 1 januari 1717 werden Jacob Cornelisz. Pan en zijn vrouw voor *fl.* 150,— per jaar aangesteld, maar op 12 juni 1717 doen Sibert Klase Quack met vrouw en dochter (als naaister) hun intrede voor *fl.* 190 per jaar. Op 2 juli 1719 wordt hun tractement teruggebracht tot *fl.* 150. Dat is misschien wel de reden, dat zij op 25 oktober al weer vertrokken zijn. Hun opvolgers houden het uit tot mei 1723. Op de 22ste van die maand worden namelijk Claas Cornelisz. Wassenaar en zijn vrouw aangesteld tegen een tractement van *fl.* 170 „ende indien t wel gevalt een ducaton tot een verering voor zijn dogter.” Kort daarop wordt zijn instructie weer veranderd (7 augustus), in die zin dat zijn tractement vastgesteld wordt op *fl.* 190 per jaar en nog *fl.* 32 en 10 stuivers voor het bakken. De vrouw van Claas is tevens niet langer als weesmoeder gehandhaafd. Een zekere Jannetje Ariens wordt in haar plaats benoemd. Nog geen half jaar hield Claas het uit. In januari van het volgende jaar (1724) kwam er al weer een opvolger. Arian Jansz. Boer en zijn vrouw aanvaardden hun functie voor *fl.* 150 „mits conditie dat haar kind wint zal wezen voor zijn vader en moeder.” Betekent dit dat zij hun kind moesten verstoten? Was het deze conditie die hen deed besluiten hun functie al in november van hetzelfde jaar weer op te geven? Na het verslijten van nog drie weesvaders keren Claas Wassenaar en zijn vrouw op 14 mei 1734 in het weeshuis terug, waar zij het nu drie jaar uithouden, maar het tracte-

ment bedraagt dan ook *fl.* 230, waarvoor hij echter ook moet „bakken”.

Die tractementen van *fl.* 150 - *fl.* 180 zijn niet zo laag, als men bedenkt dat de predikant óók *fl.* 150 per jaar ontving, en dat de weesouders daarbij nog vrije kost en inwoning genoten. Ondanks dat behoorlijke tractement zien we vele weesvaders en -moeders de revue passeren. Meestal verdwijnen ze na een drie- tot vijfjarig verblijf.

Het zou blijven „algemeen dorpsweeshuis”

Adriaan Loosjes meldt ons in 1794, „dat in dit weeshuis alle ouderloze weezen komen die behoeftig zijn, en welker ouders tot geen gemeente behooren, alsmede zodanige armen, die buiten de gemeentens zijn, en niet wel anders geholpen kunnen worden.” De Franse Revolutie bracht de scheiding van kerk en staat. Dit bracht nogal wat veranderingen met zich mee. Bovendien waren de plaatselijke financiën niet altijd in goede orde gebleven. Er werd dan ook kort vóór 1803 een financiële commissie ingesteld, die een plan moest opstellen om de schulden van het dorp en van het dorpswees- en armenhuis te voldoen.

Gerbrand Dekker zag de oplossing hierin, dat de Gereformeerden voortaan zelf het onderhoud van hun weezen in het weeshuis zouden betalen. Dit voorstel vond echter in de commissie weinig weerklank, maar Gerbrand hield voet bij stuk. Tenslotte moest de overheid dit geschilpunt dan maar beslissen. Dat gebeurde dan ook op 11 augustus 1803: het departementaal bestuur sprak toen uit „dat het weeshuis te Westzaan volgens de inhoud van het octrooi van 1668 **ge-weest is, nog is en voorts blijven zal** het algemeen dorpsweeshuis”, tot het onderhoud waarvan alle ingezetenen verplicht waren bij te dragen.

In afwijking van de oude regeling werd echter bepaald dat de kosten verbonden aan het onderricht in de leer van het kerkgenootschap, waartoe de kinderen behoorden, voor rekening van dat kerkgenootschap zouden komen.

We moeten wegens plaatsgebrek hier wel afbreken. Dat het weeshuis bij het omvallen van de toren van de kerk te Westzaan op 1 januari 1843 ernstig werd beschadigd, dat het bij de veranderde gedachten over wezenverzorging tenslotte buiten gebruik gesteld is, en dat het nu met een totaal andere bestemming een waardige plaats in de Zaanse Schans kreeg, dat alles mag wel als bekend verondersteld worden.

mr. J. W. Groesbeek

ONS LEDENTAL

De groei van het ledental sinds de oprichting van onze vereniging is wel opvallend geweest. Ziet U maar:

1961	61	1965	547
1962	139	1966	581
1963	217	1967	738
1964	343	1968	851

Toch, als wij bedenken, dat het voor een groot deel van het ledental afhangt welke financiële steun wij aan de stichting kunnen bieden, zijn het er nog lang niet genoeg.

Het bestuur heeft zich hierover dan ook beraden en zich als doel gesteld: in 1971, als wij 10 jaar bestaan: 1000 leden. Dat kan best als wij bedenken, dat er thans nog 150 aan ontbreken. Terwijl wij van 1964 op 1965 er 204 leden bij kregen.

Het bestuur doet voortdurend zijn best door het zenden van

propagandacirculaires, Daarbij doen wij een beroep op al onze leden om er aan mee te werken, dat niet in 1971 maar b.v. eind 1969 dit doelwit bereikt is.

Misschien zegt U, die dit leest, dat wij veel te bescheiden zijn of wilt U, te benepen zijn. Welnu, zou het zo wonderlijk zijn, om als eind 1969 de 1000 bereikt zijn, voor 1971, dus 2 jaar later, te mikken op 1250?

Onze ervaring is, dat gerichte propaganda door personen het meeste uitricht. We willen van deze plaats af al onze leden vragen zich hiervoor de eerstkomende tijd in te zetten. De spectaculaire groeireeks sinds 1961 moet worden voortgezet.

Bijgaand ontvangt ieder lid een aanmeldingskaart. Als ieder even de moeite neemt voor een **persoonlijk** bezoek bij iemand die geïnteresseerd is, kunnen de resultaten niet uitblijven.

GOED JAARS ENDJES

Voorheen bouwde men, als men een goed jaar in zaken had weer een eind aan aan (houten) woning. Zulk een verlengstuk noemde men een „Goedjaarsend“.

* Hoogendijk 62 en 64 (Zaandam)

Eigenlijk één pand met twee nummers. Dit is nu eens een huis dat niet naar de Zaanse Schans zal gaan. Het is door de gemeente Zaandam aangekocht van de erven C. Bes Pzn. te Purmerend. Het staat aan het begin van de Lage Horn, voorheen werd er een antiquiteitenhandel in gedreven. De gemeente is van plan het grondig te restaureren en het te bestemmen voor culturele doeleinden.

Het is verheugenisvol dat nu eens een historisch huis ter plaatse in oude glorie wordt hersteld.

* Werfschuur en botenhelling

In ons nummer van mei 1967, schreven wij dat het wachten was op een botenbouwer en in het oktober nummer: „er is een botenbouwer“. Deze kwam echter uit Wolphaartsdijk (Zeeland) en het transport van werktuigen en materialen was dus niet eenvoudig. Na negen maanden van werken kon de afgelopen zomer worden vastgesteld dat het totale vervoer voltooid was. De eerste tijd bestaan de werkzaamheden uit reparatieopdrachten.

Vereniging „Vrienden van de Zaanse Schans“

Opricht 1 oktober 1961

Goedgekeurd bij K.B. van 16 augustus 1967

Secretariaat: A. Voorbergen, van Ostadestraat 7, Zaandam

Penningmeester: D. de Boer Ezn.,

Evertsenstraat 1, Wormerveer

Postgiro 742899 ten name van:

Penningmeester Ver. Vrienden van de Zaanse Schans,

Wormerveer

* „Zaanse Schans-schipper“

Er is nu van Alkmaar uit de mogelijkheid om de Zaanse Schans te bezoeken, ja het ging de kapitein Dick Woltheus zo goed, dat hij besloot zijn „lijn“ naar Amsterdam door te trekken.

Daarmee is een ideaal van hem werkelijkheid geworden. nu hij met zijn rondvaartboot de „Alcmaria“'s zomers vijfmaal per week de Zaanse Schans bezoekt.

* Rozengracht 1 (Zaandam)

In maart is dit pandje gesloopt en zijn de voornaamste delen naar de Schans gebracht. Het was b.v. een interessant gezicht: de voorgevel hangend aan een takel vervoerd te zien over de Dam.

Het pand komt ten zuiden van molen de Huisman. Het wordt een vrij uitgestrekt bouwwerk, reikend van de Kalverringdijk tot de Zaan.

Aansluitend aan het pand komt n.l. een luchthuis: een copie van een dergelijk huis in Krommenie.

* Hazepad 11 (Zaandijk)

Toen het Stichtingsbestuur de balans opmaakte van nog beschikbare huizen, stond dit pand ook op de nominatie. Het staat ook op de Monumentenlijst. Helaas zal het wegens financiële problemen niet naar de Schans gaan. „Zaans Skoon“ en de Gemeente Zaandijk plegen thans overleg, hoe en waar het te restaureren.

* „De Zoeker“ in gebruik

Op zaterdag 7 december is de overgeplaatste Zoeker feestelijk in gebruik genomen.

Vele autoriteiten en afgevaardigden van verenigingen, waren eerst in de Zaandijker raadzaal aanwezig. Daar werd de „acte van natrekking“ getekend, waarbij de molen in het bezit kwam van de vereniging „De Zaanse Molen“.

In een rondvaartboot ging toen het gezelschap naar de Kalverringdijk, waarna Burgemeester Oosterbaan van Zaandijk, vakkundig de vang lichtte.

Toen maalden er 5 molens langs de Kalverringdijk en Julianabrug. Dat was in jaren niet gebeurd.

* Molen „de Os”

Zoals reeds in het nummer van oktober 1968 medegedeeld, krijgen de plannen om de molen „de Os”, de vijfde aan de Kalverringdijk, te herstellen, vastere vorm. Met de Ooievaar mee is het de zesde in de rij.

Bij 5 molens die geheel gaaf zijn, vroeg deze molen om

herstel. Dat betekent o.a. een nieuwe kap, roeden en stelling. Verder zal de ontsierende houten aanbouw gesloopt moeten worden.

Het is wel de moeite waard, om er alles aan te doen, want de molen dateert al van omstreeks 1660.

BERICHTEN

Contributiejaar

Het contributiejaar loopt gelijk met het kalenderjaar. Voor zover U niet vóór 15 januari gegireerd hebt, zoudt U het alsnog willen doen?

Zoals U weet hebben wij van de oprichting af aangenomen, dat onze leden de contributie gireren. Zulks om de taak van de penningmeester te verlichten, maar ook - vooral heden - om de hoge kosten van inning (f 1,—) die wij aan de leden in rekening zouden moeten brengen, te vermijden.

Wilt U ook eens denken aan het grote gemak van automatisch gireren? Kaarten hiervoor zijn verkrijgbaar bij de postkantoren (loket zegelverkoop). U vult éénmaal zo'n kaart in en voortaan wordt elk jaar op de door U vermelde tijd aan ons gegireerd.

De Puzzel

De kosten van de herdruk (5000 ex.) zijn nu alle betaald. De volgende verkopen zijn dus voor de vereniging pure winst. Bij aankoop steunt men dus wel in hoge mate de opbouw van de Schans. Prijs f 4.20, verkrijgbaar bij de boekhandel en enkele speelgoedzaken. Ook op de parkeerplaats Z.S.

Adresverandering

Na het verschijnen van elk nummer van Anno 1961, komen er altijd wel een paar onbestelbaar terug.

Mogen we er nog eens op aandringen om adresveranderingen tijdig op te geven aan de secretaris, van Ostadestraat 7.

„Anno 1961” niet ontvangen

Het schijnt een enkele maal voor te komen, dat men ons orgaan niet ontvangt, of niet compleet ontvangt. U kunt dat ontdekken wanneer U de nummers in de rechterbovenhoek op de voorpagina raadpleegt.

In zulke gevallen gaarne even een kaartje aan de secretaris. Het komt helaas nog al eens voor dat men wacht tot de jaarvergadering.

En wij stellen prijs op het hebben van tevreden leden!

NIEUWE LEDEN

Zaandam

R. Laan Jr, Westzijde 134

H. W. Kok, Clusiusstraat 151

Oostzaan

J. Eijdenberg, Kerkstraat 98

Oosterhout (N-B)

Mevr. Stevens-Wels, Hertogenlaan 284

Bussum

Ir. J. op den Velde, Graaf Florislaan 44

Amsterdam

Mr. A. G. Lubbers, Keizersgracht 632

Wormer

J. Stolp, Veerdijk 44

Noordwijk binnen

Notaris S. Pasma, Lindenplein 8

Naaldwijk

Notaris P. A. Regnerij, Burg. Elsenweg 10

Purmerend

Notaris J. Dirkzwager, Heerengracht 22

Katwijk aan Zee

Notaris A. W. C. Verhees, Wyborghstraat 2

Ede

Notaris D. H. C. Neervoort, v. Heeckerenlaan 15

